

הוויכוחים עם הממונים עלי

בימים שבהם הכנתי את עצמי לקראת שובנו לארץ ולקראת כניסתי לתפקיד החדש הטרידה אותי בעיה נוספת, שהלכה והחריפה והיא התרבות הוויכוחים עם הממונים עלי. ביני לבין שאול אביגור וצבי נצר נתגלעה שורה של אי-הבנות, שהפכו לוויכוחים רציניים ביותר. אינני בטוח אם היתה זאת אי-ההשלמה שלי עם "קונספציות" וגישות שהיו מקובלות על שאול ועל צבי, או שמא היתה זאת פשוט הצטברות מקרית של אי-הבנות.

שניהם לא הכירו מספיק את המציאות האמריקנית, את מערכות הממשל ואת אופיה של התקשורת. במשך השנים הם נפגשו אמנם עם נציגי הארגונים היהודים, אך דבר זה לבדו לא הספיק כדי שיוכלו להעריך נכונה כיצד יש לפעול בארצות-הברית בכל הנוגע לגיוס תמיכה. חלקתי על עמדותיהם, והתקוממתי נגד גישותיהם הבלתי ישימות לעולם האם האמריקני בכלל והיהודי-אמריקני בפרט. גם לא הצלחתי להבין, מדוע שניהם גרמו לי לחוש שאינם סומכים על השיפוט שלי למרות כל הנסיון שצברתי, ואולי הדבר לא היה תלוי בי כלל והיה פרי תחושת החשדנות המתמדת שהם היו רדופים בה. כעבור זמן ארע דבר-מה מצחיק יותר מאשר מרגיז, שלימד יותר מכל על הגיחוך שבהתנהגותם של צבי ושאול. הדבר היה קשור בפעילותו של אריה קרול שגייס בשביל "נתיב" שליחים-תיירים בעלי דרכונים אמריקנים. מכיוון שסייעתי בידו בראשית דרכו בהזדקת המועמדים לשליחות, המלצתי לפני המשרד על בן כפר בלום, שמעון שוורץ, ששימש באותו הזמן כשליח הסוכנות בניו-יורק. שמעון, שנולד בארצות-הברית ועלה לארץ עם הוריו בילדותו, היה בעל דרכון אמריקני, ולפיכך היה מועמד אידיאלי להישלח לברית-המועצות כתייר-שליח. בעקבות המלצתי התקבל מן המשרד מברק תשובה בזה הלשון: "אל תעודד את שמעון לצאת בשליחותנו, הוחלט לא לשלוח את שמעון." כעבור זמן-מה הגיע מכתב משאול ובו השאלה האם מילטי שוורץ, אביו של שמעון, חבר כפר בלום, חיפש הזדמנויות להתיידד איתי ולהתקרב אלי לאחר שובי מברית-המועצות ב-1955 (14 שנים קודם לכן!). כאשר קראתי את המכתב פרצתי בצחוק. לפתע תפשתי מה קרה. ג'יימס בונד תוצרת ישראל גילה שמילטי שוורץ היה בנעוריו קומוניסט. הדבר היה בתקופה שצעירים יהודים ניו-יורקים לא מעטים היו חברי המפלגה הקומוניסטית או אוהדיה. מאז חלפו שנים רבות ומילטי שוורץ יושב בכפר בלום מגדל דגים וחושב על קרפיונים ולא על קומוניזם... אבל את בנו שמעון פסלו לשליחות.

קצר חמור יותר ביני לבין שאול וצבי ארע סביב המקרה המזעזע של איליה

ריפס, מתימטיקאי יהודי צעיר שהצית את עצמו בכיכר מרכזית בעיר ריגה. כמה עולים, שטרם עלייתם היו פעילים בריגה, התקשרו לשאול וסיפרו לו שריפס הצית עצמו כמחאה נגד איסור העלייה לישראל. הם לא הסתפקו אך ורק במסירת המידע לשאול, אלא הודיעו על כך גם למירלמן, איש תנועת החירות ובעל הון, שיזם פעולות יוצאות דופן להצלת יהודי ברית-המועצות, משום שסבר כי ממשלת ישראל מגלה איפוק רב מדי במאבק. למירלמן היו תומכים באירופה ובארצות-הברית. אחד מהם היה איש חירות בארצות-הברית, ברפמן, שלא קיבל את מרותה של היהדות המאורגנת, והשתדל להתחרות בפורום ה-25. הנשק שבו השתמש ברפמן כלל, על-פי-רוב, פרסומים שבהם נטמעה האמת בהגזמות ולעתים אך בשקרים של ממש, כדרכן של רוב הקבוצות החוץ-ממסדיות, שנהגו "לשפץ" ידיעות שהיו מגיעות מברית-המועצות. את הידיעה על איליה ריפס הפיצו מירלמן באירופה וברפמן בארצות-הברית, על-פי גירסת העולים.

בעקבות הפרסומים של השנים קיבלתי הוראה לעודד את הארגונים היהודים לתגובה. הברקתי ארצה חזרה שבכמה עיתונים הופיעה גרסה אחרת, שעל פיה ריפס הפגין נגד פלישת הסובייטים לצ'כוסלובקיה בסתיו 1968. במקביל פניתי לעמיתי במחמ"ד, במערכת ה"ווישינגטון פוסט" וגם לג'יימסון, המומחה-האנליסט של ה-C.I.A., ומכולם קיבלתי תשובות חד-משמעיות - לדעתם ריפס הפגין נגד הפלישה הסובייטית לצ'כוסלובקיה. קיבלתי גם תיאורים מפורטים יותר על ההתרחשות בכיכר הריגאית, אבל שאול בשלו. הוא הודיע לי שמגיעות ידיעות נוספות המאשרות ללא צל של ספק את הרקע היהודי למעשהו של איליה ריפס. מכיוון שכך, יש להעלות את הנושא בכינוס הפרופיסורים, שעתיד היה להתקיים בווישינגטון בראשית מאי. במידה ולא שוכנעתי, הציע שאול שאבוא לביקור קצר בארץ לשם התייעצות. שאול היה מאוד החלטי ועל-פי הלשון שנקט בה, ברור היה שהצטבר אצלו זעם רב עלי. עוד לפני שיצאתי, נרקחה המרקחת בארצות-הברית. מירלמן הצליח לפרסם בלונדון את הגרסה שלו ב-B.B.C. וסוכנות הידיעות היהודית - J.T.A. העתיקה אותה. ברפמן בארצות-הברית דרש מהארגונים היהודים לארגן הפגנות. קיבלתי קריאות טלפוניות, אך באופן פסקני סירבתי לאשר את הידיעה שהופצה ב-J.T.A. דבקתי בעובדה שקיימות שתי גרסאות, ואנו בודקים באופן יסודי איזו מהן היא הנכונה.

בסופו של דבר הגעתי לתל אביב לביקור חטוף. באתי לפגישה עם שאול כשאני מצויד במידע שקיבלתי ממקורותי בווישינגטון, שהיו אמינים בעיני. הייתי משוכנע שהגרסה שהפיצו מירלמן וברפמן הומצאה על-ידי מי שראו בתקרית ריגה "הזדמנות פז" להגברת המאבק למען עלייתם של יהודי ברית-המועצות. בדיון עם שאול חזרתי על הטיעון ש"הגרסה הציונית" היא המצאה של עולים נלהבים שהתרגלו לפעול בשיטות סובייטיות, לאמור, השקר אינו פסול אם הוא משרת מטרה חיובית. שאול אמר בפסקנות שאין אנו יכולים להכחיש את "הגרסה הציונית", שמא יתברר שהגרסה שבה אני מצדד אינה נכונה. חזרתי וטענתי שמעולם לא השתמשנו בשקרים לצרכי הסברה, ואם נעשה כן לא רק שנצטייר

כבלתי אמינים, אלא ניראה מגוחכים בעיני הציבור המערבי. במידה שהסובייטים ירצו בכך ויחשפו את קלוננו. הנזק במקרה כזה לא יתוקן בקלות.

זאת היתה הפעם הראשונה, וגם האחרונה, שבה ראיתי את שאול מתרגז עד כדי אובדן שליטה עצמית. מעוצמת מהלומת אגרופו על הזכוכית העבה שהיתה מונחת על שולחן הכתיבה שלו, נסדקה הזכוכית... ובקול רם ביותר הצהיר: "המוסד הזה לא יכול להסתכן בהפקרת יהודי צעיר ונועז, שמוכן להקריב את עצמו במאבק על העלייה. מוטב שאני טועה מאשר יתגלה שהידיעות שהבאת אינן נכונות!" "איני מסכים איתך", אמרתי לשאול בקול מאוד ויצאתי את החדר. לא עבר זמן רב ונקראתי שוב לבוא אל שאול. והנה האדם החזק והעקשן אומר לי בקול שלו: "אני מצטער שהתפרצתי. בוא נשב ונשקול פעם נוספת כיצד בדיוק עלינו לנהוג." לבסוף הצעתי שאדווח ליהודים בארצות-הברית שמקורות אמינים וסולידיים בווינגטון אמרו לי מפורשות שריפס הפגין נגד הפלישה לצ'כוסלובקיה, ואילו בארץ היו עולים אחדים שהפיצו גרסה שונה לפיה ריפס הפגין נגד הגבלות העלייה. היות וריפס נאסר, נציע לארגונים היהודים לדרוש את שחרורו מבלי לקשור זאת בסיפור שמפיצים העולים בארץ. הצעתי התקבלה. עוד מתל-אביב הברקתי למשה דקטר וליוורם שאת הסיפור על ריפס יעלו בישיבת הוועד האקדמי שהתקיים בווינגטון. הפרסום יזכיר את שתי הגרסאות כידיעות שהגיעו למערב, ללא קביעה אלו מהן היא הנכונה. הכנס יביע זעזוע וידרוש את שחרורו של ריפס. עם שובי לווינגטון, נפגשתי עם עמיתי בפורום ה-25 וסיפרתי להם בגלוי לב את כל הידוע לי. לא הסתרתי את חשדותי שעולים פעילים מריגה המציאו את הגרסה היהודית, "לטובת העניין". באותם הימים פרסמנו את הידוע לנו על קוצ'ובייבסקי. הקבוצה האקטיביסטית של הסטודנטים (S.S.S.J.) בניו-יורק פירסמה הודעה בעניין, אך להפתעתי צירפו אליה גם הערה בעניין ריפס, ובה הודו למעשה שבדרמה של ריפס הגרסה היהודית לא היתה נכונה. מובן, ששלחתי לשאול את "המסמך" המאשר את גרסתי. עשיתי כך לא כדי להרגיז את שאול, אלא כדי להרגיעו, והראייה, אפילו הקיצוניים לא יאשימו את ממשלת ישראל בהתנהגות שגויה.

בעניין ריפס קיבלתי מברק משליח "נתיב" בווינה, ובו דיווח על עולה שהיה במעבר והביא עמו בקשה מקרוביו של ריפס, לגייס מתימטיקאי בעל-שם בארצות-הברית שיפעל לשחרורו המייד. המתימטיקאי, פול כהן, כך נמסר במברק, מכיר אישית את ריפס. מובן שאיתרתי את פול כהן, שהסכים מיד להבריק לעמיתיו בברית-המועצות ולפנות במכתב לשגריר ארצות-הברית בווינגטון.

בעת ביקורי הקצר בארץ שוחחתי עם שאול וצבי על החלטתם הפסקנית שלא לשתף עולים חדשים מברית-המועצות בהופעות פומביות במערב. לדבריהם, שלטונות ברית-המועצות "נפטרים" מפעם לפעם מפעילי עלייה, שגורמים לק.ג.ב. כאבי ראש, ומאפשרים להם לצאת. אם יתברר שהעולים - הפעילים לשעבר - מנוצלים במערב לתעמולה אנטי-סובייטית, יש סכנה שהק.ג.ב. יפסיק את מנהגו, ויחפש שיטות אחרות לטפל בהם. מכיוון שהיו פסקניים, לא שאלתי שאלות

נוספות, אם כי בלבי כירסם הספק, שמא החלטתם מבוססת על "קונספציה" שלא ניתנת לערעור. נזכרתי בהעתקי התכתבות שהגיעו לידי, בין משה דקטר לבין צבי על-אודות ישה קזקוב ועל פרשת מאבקו ועלייתו לארץ. משה, שהכיר את הפרשה מקרוב והתלהב בזמנו מן המכתב הגלוי שישה שיגר למערב, הציע אז לצבי שיבקש מישה לשחזר בכתב את סיפור מאבקו האישי במוסקבה. צבי סירב. חזרתי, איפוא, מן הביקור בתחושה שעם שובי ארצה לעבוד עם שאול, יהיה עלי ללמוד, לבדוק ולהעריך מחדש כמה וכמה מן התפישות המקובלות ב"נתיב"- "בר". באותה עת טיפלתי בהוצאה לאור של המהדורה השנייה של הספר של לובה אליאב, שתיאר את רשמי שליחותו למוסקבה. המהדורה הראשונה של "בין הפטיש והמגל" הופיעה תחת שם העט "בן-עמי", ואילו את המהדורה השנייה רצה לובה לפרסם בשמו האמיתי. בנושא זה היו חילופי מברקים ביני לבין תל-אביב, כשאני משמש רק מתווך בין המו"ל לבין המשרד. שאול פסק שיש להשאיר את שם העט גם במהדורה השנייה. למזלנו בטרם החלה ההדפסה, הגיע מברק קצר משאול, ובו הנחיה המתירה לפרסם את שמו האמיתי של המחבר. הבנתי שלובה הצליח לשכנע את שאול. העובדה ששאול לא הטריח את עצמו להסביר מדוע שינה את דעתו, רק חיזקה את דעתי, שמלבד עניין אישי מובהק של לובה, לא היתה כל סיבה רצינית שהצדיקה את השינוי. מאחר שיצאתי בשלום מהוויכוח עם שאול בפרשת ריפס, לא רציתי להעלות את עניין "כניעתו" של שאול לדרישת לובה, כדוגמה להיעדר קו ברור. בתל אביב פגשתי את ניר ברוך, אשר אמור היה להחליפני בווינגטון. מאחר שלא יכולנו לעבוד בתקופת חפיפה, סוכם שאגיע לווינגטון כעבור חודש כדי להכניסו לעבודה ולהכין את תכנית העבודה לחודשים הראשונים. היו לי חששות בקשר להתאמתו של ניר ברוך לתפקיד המיועד. לא היה לו נסיון אישי בברית-המועצות. הרוסית שלו היתה "בולגרית". ואת האנגלית היה עליו לשפר. חסרונות אלה לא הדאיגו אותי ביותר, שכן הם היו ניתנים לשיפור וללמידה. לעומת זאת הייתי מוטרד מהעובדה שניר עבד תקופה ארוכה בעבודה שאופיה וסגנונה כה שונים מדרכי הפעילות בארצות-הברית.